

מיכל נאמן וחנאן אבו חוסיין

ביצירה **שרף** (נספח 1), משנת 2014, יצרה האומנית חנאן אבו חוסיין, מיצב ובו שלוש מאות סכינים משתלשלות מהתקרה כשחודן כלפי מטה. הסכינים הורכבו מקלקר תעשייתי ופח, בטכניקה של חיתוך בלייזר במטרה לשחזר דגמים פופולאריים של תערים בהם השתמשו גברים, לפני שהופצו סכיני הגילוח המודרניים. התערים המשתלשלות מהתקרה הם סמל לגבריות ופטריארכיה והם מעוררים אצל הצופה הנכנס לחלל התצוגה, תחושה של פחד, אימה וסלידה. השימוש בתער, המזוהה עם פעולת הגילוח של הגבר, מרמזת על האלימות המופנת כלפי נשים בחברה הערבית בפרט, וכן סימבוליקה לצלקות הגופניים והנפשיים אותן נושאות נשים בחברה הפטריארכלית ברחבי העולם. אומנם האגרסיביות הדוממת המהדהדת מתוך המיצב מעידה על החברה שבה חיה אבו חוסיין, באמצעות התחושות הקשות שעולות אצל הצופה, מבקשת אבו חוסיין לעורר למודעות ועשייה כנגד דיכוי באשר הוא. עבורה, הסבל, הכאב והאלימות הניבטים מתוך התערים המשתלשלות, מביעים חוסר צדק חברתי אוניברסאלי הנתון לפרשנות רבת פנים, שאינו מקושר או מזוהה עם מיגדר או עם מסוים. המיצב מייצג דיכוי ואלימות אוניברסליים ובאמצעות זעזוע של הצופה מבקשת אבו חוסיין, להוקיע את הסבל וחוסר השיוויון מתוך החברה.¹

ביצירה **גדי בחלב אימו** (נספח 2), משנת 1974 של מיכל נאמן, מהדהדים ללא קול, סימני הכאב והאלימות של קורבנות המלחמה והמאבק הציוני בארץ ישראל. אומנם נאמן משתמשת במדיום שונה ומשתייכת לאסכולה אומנותית אחרת, ממש כמו במיצב **שרף** של חנאן אבו חוסיין, מחאתה של נאמן, היא מחאה פוליטית הקוראת להוקיע את האלימות והסבל מהחברה. רק שלהבדיל מאבו חוסיין, נאמן מתמקדת במוטיבים והיקשרים תרבותיים מקומיים, רלוונטים רק לעם היהודי היושב בארץ ציון.² לדעתי המגמה המשותפת והמרתקת במיוחד בין שתי היצירות, היא האופן האילם והמרומז בו משתקפים הסבל, האלימות והייסורים של הקורבנות. כל אחת מהעבודות, באמצעות מוטיבים תרבותיים וחברתיים, מייצרת תחושה עזה של זעזוע, זוועה, אימה ואלימות, תוך שימוש בהפשטה מוחלטת, שמגבירה וממחישה ביתר שאת, את הצלקות של הטראומה מהאלימות אותן נושאים עלינו כולנו.

¹ נסראללה, עאידה, "אמנות, בזות, פמיניזם: המגעיל, הדוחה והבוזי בעבודותיה של חנאן אבו חוסיין, "מגדר- כתב עת אקדמי רב תחומי למגדר ופמיניזם, מס' 5 (דצמבר 2018), עמ' 14-17.

² מנור, דליה, "גדי בחלב אימו וזוועות אחרות: התני"ך בעבודתה של מיכל נאמן, "הרצאה בכנס התני"ך באמנויות, אוניברסיטת תל אביב (2016), עמ' 3-5.

נחמה גולן ובתינה אבו מלחם

בסדרת העבודות **המחט ניצחה את התופר** (נספח 3), מייצרת האומנית בותינה אבו מלחם, פריטים טקסטיליים עליהם היא מפעילה טכניקות מסורתיות של ריקמה פלסטינית כפרית, בנוסף היא רושמת על הבדים פתגמים ומשלים מהתרבות המוסלמית, נועצת בהם מחטים וסיכות, מכתימה אותם בתה וקפה, ומקבעת אותם באמצעות טבילתם בשעווה. המוטיב המרכזי באמנותה של אבו מלחם, הוא מוטיב השימור, שימור המסורת והריקמה הפלסטינית, שימור הזהות והזכרון של ההיסטוריה והשורשים. החזרה הרפטיבית אחר הציטוטים מהתרבות הערבית והנעימה של המחטים והסיכות בבדים, מרמזת על הכאב שבאובדן האדמה והבית והתפוגגותה של התרבות הכפרית המסורתית. יריעות הבד הטבולות בשעווה, מדמות מלבושים נשיים אשר איבדו מהפונקציונליות שלהם וכעת ניצבים תלויים על קירות הגלריה, כקליפה ריקה, מיותמים מתכליתם. הבדים המשמרים בתוכם את זכר הגוף הנשי, מסמלים את הזהות הנשית, הלאומית, הטריטוריאלית ומייצגים את הזיכרון של הכאב והאובדן, בד בבד עם הערך האסתטי ומקור הגאווה שבתרבות הפלסטינית הכפרית.³

ישנן שתי תכונות עיקריות החופפות בין סדרת העבודות **המחט ניצחה את התופר**, של אבו מלחם והמיצב **שתלכי בדרכים טובות** (נספח 4) של נחמה גולן. בשתי העבודות האומניות משתמשות בחפצים המשמשים כלבוש נשי, המניפולציות אותן מפעילות האומניות על היצירות וההיעדרות של הגוף מהחפצים, מרוקנת אותם מתכליתם הפונקציונלית ומעניקה משמעות ורובד נוסף ליצירה. בנוסף, שתי האומניות משתמשות בכתבים מהמסורת ומתרבותן, ומטמיעות אותן בעבודותיהן בטכניקות של רישום, הדבקה וריקמה. השונה הוא המסר שהאומניות מבקשות להעביר לצופה, המוטיב המרכזי בעבודותיה של אבו מלחם הוא מנגון השימור והזכרון של התרבות, הכפרית, הפלסטינית, המסורתית על כל היבטיה: מהריקמה הפלסטינית ועד זכרון האובדן של הבית והאדמה. לעומת זאת הרעיון המרכזי ביצירה, **שתלכי בדרכים טובות** של גולן, הוא השימוש בכתבים מהמסורת היהודית, כאקט של חילול והתרסה, והתנערות מהציוויים וההלכות של החברה הפטריארכלית, הן המודרנית אותה מסמלת נעל העקב, והן הדתית מסורתית, אותה מסמל הטקסט של מסכת קידושין מתוך התלמוד.⁴

³ מאור, חיים (עורך), מלבושים (קטלוג תערוכה), באר שבע: גלריית הסנאט, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2015, 7-8.
⁴ שפרבר, דוד, "אמנות יהודית-פמיניסטית במרחב הדתי", מגדר- כתב עת אקדמי רב תחומי למגדר ופמיניזם, מס' 1 (נובמבר 2012), עמ' 51.